

Sefheî Sibyan a Mela Mehmûdê Bazidî

Tahirhan Aydin*

KURTE

Ev berhema ku di vê xebatê de hatiye pêşkêşkirin, xuya ye ku ya Mele Mehmûdê Bazidî ye, bi navê “Sefheî Sibyan” di nav koleksiyona Auguste Aleksandre Jaba de bi numareya Kurd06ê cih digire. Berhem, di teşeya elifba/alfabeyê de ye û ji bo hînkirina alfabeya Kurdî-Erebî hatiye amadekirin. Ji ber vê yekê, berhem bi wateya “rûpela/pirtûkçeya zarokan” wek “Sefheî Sibyan” hatiye binavkirin. Zimanê destxetê yek ji zaravayên Kurdî, Kurmancî ye. Ev lêkolîn digel rewşa fizîkî ya destxetê li ser nasname û naveroka wê rawestîyaye. Herweha, deqa destxetê digel tehqîqa wê hatiye pêşkêşkirin. Ev destxeta serbixwe ku ji aliyê Bazidî ve hatiye nivîsîn, di Akademiya Zanistan a Petersbûrgê ya Rusyayê de ye. Destxet 39 rûpel e û ji aliyê fizîkî ve baş xuya dike. Herweha berhem ji bo hînkirina alfabeya Kurdî-Erebî, herekeyan/dengdêran, xwendina peyv û hevokan hatiye amadekirin.

Peyvên sereke: Mela Mehmûdî Bazidî, Aleksandre Jaba, Koleksiyona Jaba, Alfabeya Kurdî-Erebî, hareke/dengdêr, xwendin, destxet, Sefheî Sibyan, Abécédaire Kurde

ABSTRACT

“*Mela Mehmudi Bazidi's Sefhei Sibyan*” The introduced manuscript -wich apparently is belonged to Mela Mahmoudi Bazidi- “Sefhei Sibyan” is located in Auguste Alexandre Jaba collection with number of Kurd06. The work is in the form of an elifba/alphabet and has been prepared to teach children the Alphabet of Kurdish. Hereby, the name of the work had been put as “Sefhei Sibyan” meaning “pages of

* **Doç. Dr., Zanîngeha Mardin Artukluçyê, Fakulteya Edebiyatê, Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî.** / Assoc. Prof., Visiting scholar at Department of Near Eastern Languages and Cultures (NELC), Indiana University, Bloomington/IN/USA.
tahirhan@hotmail.com / taydin@iu.edu

the children”. The language of the manuscript is one of the Kurdish dialect, namely Kurmanji. This work focused on the identity of the work beside its physical structure and contents. In addition, the text of the manuscript has been offered with its verification. This independent manuscript which copied by Bazidi, takes place in The Academy of Sciences in St Petersburg in Russia. The unharmed manuscript consists of 39 pages. The work aims to teach the Kurdo-Arabic alphabet, vowels and to teach reading the words and sentences.

Key words: Mela Mahmudi Bazidi, Auguste Alexandre Jaba, Jaba’s collection, Kurdish alphabets, vowels, reading, manuscript, Sefhei Sibyan, Abécédaire Kurde.

I. DESTPÊK

Piştî ku kurd bûne Musluman alfabeya Erebi adapteyê Kurdî kirine û serdemeke dirêj vê alfabejê bi kar anîne ku îro jî li gelek deverên kurdan ev tê bikaranîn. Ev destxeta bi navê “Sefhei Sibyan”¹ (rûpela zarokan, pirtûkçeya zarokan, elîfbaya zarokan) ku mijara vê lêkolînê ye, derheqê hîndekarîya alfabeya Kurdî-Erebî de ye² û di nav koleksiyona A. Jaba³ da, bi numareya Kurd06ê⁴ hatiye tomarkirin. Wekî ku tê zanîn, heta sedsala dawî kurdan bi gelemperî alfabeya Kurdî-Erebî bi kar anîne. Ji ber vê yekê piraniya çavkanîyên Kurdî yên sereke bi vê alfabejê ne. Îro jî bi taybetî jî li Başûr, Rojhilat û Rojava girseyeke mezin vê alfabejê bi kar tînin.

Xebata me, derheqê danasîn, şîrove û tehqîqa vê berhemê de ye. Em li vir ji aliyên curbicur ve vê destxetê didin nasîn (ji bo rêbaza danasîn û nirxandina destxetan bnr. el-Munecim, 1966: 245-262; Omerî, 1995; ISAM, 2010). Em pêşî nasnameya destxetê diyar dikin: navê berhemê, nivîskar, mutercim, şarîh; cureya berhemê (te’lif, tercume, şerh),

- 1 Sebî (صبي) peyveke Erebi ye û pirjimara wê di Erebi de “Sibyan/صبيان” e ku wateya wê di Kurmancî de “zarok” e. Di Kurdî de bikaranîna peyvên “sebi” û “sibyan”ê heye. Jaba jî di kataloga xwe ya bi numara Kurd53ê de navê berhemê wek “*Sefhei Sebian*” nivîsiye. (Jaba, *Catalogue De Manuscripts Kurdes*, r. 2); “Sefhei Sibyan” ravek e. Peyva “sibyan” ravekera peyva “sefhei” ye. Yekjimara wê “sebi” ye ku di ravekê de wek pirjimar bûye “Sibyan” ango “zarokan”.
- 2 Rudenko jî dibêje kur ev berhem derheqê alfabeja Kurdî de ye (Список представляет собой курдский букварь) û kurteyêke alfabeja Kurdî dihewîne (содержат изложение абджа), (Rudenko, 1961, 110).
- 3 Bi eslê xwe Polonî ye. Serdemekê li Erzurûmê konsolostîya Rûsyayê kiriye. Di vê serdemê de bi alîkarîya hindek zanyarên Kurd (di serî de Mela Mehmûdê Bazidî) derheqê dîrok, çand, ziman û edebiyata Kurdî de gelek berhemên hêja berhev kirine û şandine Rûsyayê. Ev koleksiyon hê jî li Akademîya Zanistan a Petersburgê ya Rûsyayê disekine û gelek xebatên akademîk li ser hatine kirin. (Derheqê A. Jaba û koleksiyona wî de bnr: Alakom, 1991; De Testa & Gautier, 2003; Leezenberg, 2011, 86-102; Adak, 2015; Celalî, 2016, 18-25).
- 4 Rudenko ji bo cihê destxetê weha nivîsiye: “Уп. рук. : Восточный сборник, стр. 174.” (Rudenko, 1961, 110). Rudenko, vê berhema xwe ya giranbuha li ser danasîna berhemên Kurdî yên di koleksiyona A. Jaba de hazir kiriye.

dîroka nivîsandinê (îstînsaxê), xwedîyê destxetê û hwd. Herweha cihê ku berhem lê tê parastin didin û eger hebe behsa qeyda feraxê, ketebeyê û istînsaxê dikin. Dîsa di bin vê sernavê de em behsa hebûn yan nebûna teshîh, muqabele, sema', îcazet, qiraet, temelluk, mutale'e, teshîh û weqfê jî dikin.

Piştê danasîna nasnameya destxetê em ji aliyê fîzîkî ve berhemê didin nasandin. Li gorî rêbaza danasîna destxetan, ji aliyê fîzîkî ve agahiyên derheqê berg, miqleb, şîraze û xemlên wek şemse û zencîrekê tên dayîn. Serxwebûna berhemê, jimara bergan, ji aliyê nezm û pexşanê ve taybetîya berhemê tên gotin. Zimanê destnivîsê tê îfadekirin. Zehriye, taybetmendiyên kaxezê û jimareyên wereqan jî di vê beşê de cih digirin. Derheqê qewareyên kaxezê, cureya xetê, îmlaya berhemê, mirekeb, cedwel, sitûn, peyvên te'qîbê, tezhîb, wêne, minyatur û nexşe, hamîş/derkenar, îfadeyên pêşî/dawî û rêzan de jî agahî tên dayîn.

Hedefeke vê xebatê jî pêşkêşkirina naveroka berhemê ye. Wekî ku tê zanîn her berhem ji bo armançek tê nivîsîn. Di vê berhemê de em gav bi gav hînkirina alfabeya Kurdî-Erebî dibînin. Ji ber ku di koleksiyona Jaba de ji bilî vê nusxeyê ti nusxe tune pêdivî û îmkana muqayese û berawirdkirinê tune.

Di dawiya vê xebatê de me metna Sefheî Sibyan û tehqîqa wê digel serrastkirin û jêrenotan pêşkêş kiriye.

II. SEFHEÎ SIBYAN JI ALÎYÊ NASNAMEYÊ VE

Di destpêka destxetê de wek sernav bi tîpên Erebî *صفحة صبيان/هذا/Haza Sefhei Sibyan*⁵ (*Ev Rûpela/pirtûkçeya Zarokan e*) (*Sefheî Sibyan*, r.2) hatiye nivîsîn. Herweha, di heman koleksiyonê de di kataloga bi numareya Kurd53ê de (r. 2)⁶ bi tîpên Erebî *صفحة صبيان* û bi yên Latînî jî "Sefheî Sebian" hatiye nivîsîn.⁷ A. Jaba jî li ser berga ewil a hundir bi Frensî "*Abécédaire Kurde*" (Wer: *Alfabeya Kurdî*; Sefheî Sibyan, 1; Rudenko, 1961, 110) nivîsîye. Herçiqas navê berhemê di destpêkê de wek hevokeke Erebî hetibe nivîsîn jî (*هذا صفحة صبيان/Haza Sefhei Sibyan*, bnr. Sefheî Sibyan, 2) zimanê ku destxet pê hatiye nivîsîn Kurdîya Kurmancî ye. Ji ber ku berhem derheqê hînkirina alfabeya Kurdî-Erebî de ye, danasîn, şîrove û îzah hemû bi kurmancî ne.

5 Rudenko navê pirtûkê bi Erebî *صفحة صبيان* û bi Rûsî jî "страница для мальчиков" (*Rûpela zarokan*) nivîsîye (Rudenko, 1961, 110).

6 Ev dosya bi Frensî hatiya amadekirin, di rûpela 2yan de wek sernav "Catalogue De Manuscrits Kurdes, Appartenant à A. Jaba" (*Kataloga destxetên Kurdî yên A. Jaba*, niv.) hatiye nivîsîn. Dema em vê berhemê û xebatên Jaba yên din ên di koleksiyonê de didin berhev em dibînin ku ev berhem destnivîsa Jaba ye. Ev katalog, 56 dosyayên koleksiyonê yek û yek bi kurtahî dide nasîn û 12 rûpel e (Jaba, *Catalogue*, 2).

7 Jaba, di rûpela 2yan a *Catalogue De Manuscrits Kurdes* de bi Frensî jî bo danasîna berhemê "*Sefheî Sebian, pages des enfants. C'est un abécédaire Kurde.*" (Wate: Sefheî Sebian: Rûpela zarokan. Ev alfabeya Kurdî ye. niv.) dibêje (r.2).

Li gorî agahîyên li ser berhemê ne diyar e ku ev berhem telîf e yan îstînsax e. Dîrok û cihê telîf/îstînsaxê nehatiye dîyarkirin lê mirov dikare bibêje di nav pêvajoya berhevkirina koleksiyona A. Jaba de hatiye amadekirin. Rudenko jî di xebata xwe de hem dibêje ku di sedsala 19em de hatiye nivîsîn (время переписчик - XIX в.) û hem jî dibêje ku sala 1868an di koleksiyona A. Jaba de cih girîtiye (Rudenko, 1961, 110). Her çiqas navê nivîskar/mustensixê berhemê li ser berhemê tunebe⁸ jî ji şêweya nivîs û hin şeklên di hûndirê berhemê da⁹ tê famkirin ku berhem bi destê Mela Mehmûdê Bazidî ve hatiye nivîsîn/îstînsaxkirin. Berhem di nav koleksiyona Jaba de hatiye parastin. Koleksiyona Jaba îro li Akademîya Zanistan a Petersbûrgê ya Rusyayê (The Library of the Russian Academy of Sciences/Библиотека Российской академии наук) ye.

Derheqê qeyda ferexe, ketebe û îstînsaxê de tu agahî tune. Di berhemê de derheqê teshîh, berawirdkirin, sema', îcazet, qiraet, mutale'e, teshîh, temelluk û weqfê de agahî tune. Li tu derê rûpelan şerh, rave yan têbînî tune. Herweha, li pêşî û paşîya berhemê tu agahî û îfade tune.

III. SEFHEÎ SIBYAN JI ALÎYÊ FÎZÎKÎ VE

Berhem ji alîyê fîzîkî ve paqij e û herwekî nehatiye emilandin. Nîşaneyên kevinbûn, qirêjbûn û xerabûnê xuya neke. Berhemeke serbixwe ye, ango di nav berhem yan mecmueyeke din de cih negirtiye. Ev berhema yek cild bi qasî rîsaleyek e û mensûr/pexşan hatiye nivîsîn.

Kaxeza destxetê nû dixuye¹⁰ û diyar e ku di rewşeke baş de hatiye parastin. Hetta, mirov dikare bibêje ku herwekî piştî nivîsandinê hîç nehatiye bikaranîn. Lewra qet tehrîf nebûye. Tenê li çend cihan (belkî ji ber şilbûnê) hibra/mirekeba nivîsê belav bûye. Weke kaxezên îro yên ku di çapxaneyan de tê bikaranîn xuya dike û tenik e. Li ser kaxezê xêz hene. Rengê kaxezê sorahîyeke ronahî ye. Berhem li ser defter/lênûsekê hatiye nivîsîn û bi tayê hatiye dirûn. Rengê rûpelên berhemê ji rengê bergê cuda ye. Rengê berga hundir şîn e.

Piştî rûpela nivîsandî vala ye. Muhtemelen ji bo ku nivîs ji ber mirekebê xerab nebe pelên destxetê yek alî hatine nivîsîn. Hejmarên rûpelan li jêra van rûpelên vala bi jimareyên Latînî hatine nivîsîn. Rûpel bi jimareya 1(yek)ê dest pê dike bi 39an diqede. Digel rûpela ku bi Frensî "Abécédaire Kurde" hatiye nivîsîn ji 39 rûpelan pêk tê. Rûpel li ser yek sitûnê ava bûye û di her rûpelê de 7 rêz hene. Di navbera van rêzan de valahîyeke fireh hatîye

8 Rudenko jî dibêje ku nivîskar ne kifş e (автор неизвестен) (Rudenko, 1961, 110).

9 Wek minak peyva فصل a di vê berhemê de û yên ku bi destê Mela Mehmûdê Bazidî hatine nivîsandin bi heman teşeyê ne. (Ji bo peyva فصل bnr. Bazidî, *Exercices*, r. 32); Herweha Rudenko di xebata xwe ya ku li ser vê koleksiyonê amade kiriye de dibêje ev berhem ji alîyê Mela Mehmûdê bazidî ve hatiye nivîsîn (*Переписчик, судя по почерку, -Mela Mehmûd Beyazîdî*), (Rudenko, 1961, 110).

10 Rudenko ji bo kaxezê "kaxeza Ewrûpî" dibêje (бумага европейская) (Rudenko, 1961, 110).

dayîn da ku nivîs bi hêsanî bê xwendin. Her çiqas li rast û çepa rûpelan de zêde valahî tune be jî li jêr û jora rûpelan valahî heye. Ev jî rûpelan ji alfyê dîtbariyê balkêştir dike.

Berhem bi xetê nex û riq'eyê tevlihev hatiye nivîsîn. Nivîsa destxetê zelal e. Bi hêsanî tê xwendin. Li hin cihan hereke hene lê li gelek cihan jî tunene. Ji alfyê rastnivîsê ve hin şaşî hene. Du cure mirekeb/hibir hatine bikaranîn. Reş û sor. Sernev û mijarên derbandî exleb bi rengê sor, şîrove û îzah jî bi yê reş hatine nivîsîn. Kevinbûn, oksît û hwd. tunene di berhemê de. Ji ber ku ev destxet ji bo koleksiyona Jaba hatiye amadekirin piştî îstînsaxê herwekî nehatiye bikaranîn. Lo ma jî paqij dixuye. Li dora metnê çarçove, tehzîb û nexş tunene. Tenê li ser rûpelan, ji bo ku xet rast bê nivîsîn xêzên reş hene. Di her rûpelê de peyva rûpela li pey xwe (peyva te'qîbê) hatiye nivîsîn. Di berhemê de ti tehzîb, wêne, minyatur û nexşe tunene.

IV. SEFHEÎ SIBYAN JI ALÛYÊ NAVEROKÊ VE

a) Di rûpela ewil de bi tîpên Latînî û bi Frensî “Abécédaire Kurde” (*Alfabeya Kurdî*) (*Sefheî Sibyan*, 1) hatiye nivîsîn. Di wereqa 2yem de ku wereqa destpêkê ye, navê pirtûkê bi Erebi wek *هَذَا صَفْحَةُ صَبِيان /haza sefheî sibyan* (*ev rûpela zarokan e*) hatiye nivîsîn (*Sefheî Sibyan*, 2). Piştî, bi her sê navên Xwedê dest pê dike û dibêje “*Ya Ellah, ya Fettah ya Rezzaq*”. (*Sefheî Sibyan*, 2) Di serê berhemên berê de kevneşopîya destpêkirina bi besmele, hemdele û selweleyê dîyardeyê berbelav e.

b) Nivîskar di destpêkê de alfabeya Kurdî ya Erebi bi rêzê pêkşêş dike. Ji ber ku li ser xîma afabeya Erebi hatiye sazîkirin li gorî rêza alfabeya Erebi hatiye çêkirin. Lê tîpên ku xasê Kurdî ne jî di alfabejê de li gorî nêzîkbûna dangan hatine bi cihkirin. Wek mînak ji ber ku bilêvkirina P'yê nêzîkê B'yê ye, ji alfyê teşeyê ve tîpeke nêzî B'yê hatiye sazîkirin û di alfabejê de jî li kêleka B'yê hatiye bi cihkirin. Em dikarin heman şîrovejê ji bo C-Ç (ج - ج), J-Z (ز - ز) û F-V (ف - ف) jî bikin (*Sefheî Sibyan*, 2-3).

c) Piştî alfabejê nivîskar navê çend îşaretan dinivîse. Ji ber ku dê nivîskar, paşê xal û noqteyên tîpan bide nasîn û xwendina peyvyan îzah bike pêşî amadehîyek kiriyê. Ew îşaret ev in: “noqte, du noqte, sê noqte, elifa dirêj, hemze, ser, jêr, ber, cezîm, şedde” (*Sefheî Sibyan*, 3-5).

ç) Nivîskar carinan bi “fesi”ê (*Sefheî Sibyan*, 3) carinan jî bi serenavekê mijaran/beşên xwe ji hev vediqetîne. Piştî pêşkêşîya alfabe û danasîna îşaretan dest bi îzaha noqteyên/xalên tîpan dike:

(*Elif: elifê noqte tune; Bê: bê noqteyek li bin*) «ب: بى نقطيك لين»

(*Pê: pê sê noqte li bin; Tê: tê du noqte li ser*) «پ: پى سه نقطه لين، ت: تى دو نقطه لسر»

d) Nivîskar piştî danasîna tîpan dest bi herekeyan dike. Lê vê carê mijara xwe hem bi “fesi”ê hem jî bi serenavê veqetandiyê: «سَرًّا زَيْرًا بَرًّا». Di bin vê serenavê de bi alîkarîya herekeyên wek ser (ـ), jêr (ـ) û ber (ـ)ê dengdayîna herfên bédeng dide nasîn (*Sefheî Sib-*

بَب: bê bê ser **beb**, بَب: bê bê jêr **bib**, بُب: bê bê ber **bub**; بَب: bê pê ser bep, بَب: bê pê jêr bip, بُب: bê pê ber bep ...

i) Wekî ku tê dîtin nivîskar heta vê gavê, li gorî plansazîya xwe bingeheke xwirt pêşkêş kiriye. Lewra alfabeyê pêşkêş kir, danasîna tîp û îşaretan kir. Piştî herekeyên kurt, tenwîn û herekeyên dirêj li ser hemû tîpan, lê cezmê li ser çend tîpan ceriband û xwendin û şîroveya wan pêşkêş kir. Di dawîyê de derbasî xwendina bêjeyan dibe lê dixwaze ji bo mijarên borî şîroveyek bike (*Sefheî Sibyan*, 33-35). Ji ber vê yekê jî beşeke nû vedike û tê de dibêje ku ev ceribandînen ku me li ser herekeyên kurt, tenwîn, cezim û herekeyên dirêj pêşkêş kirin mînak in û hûn dikarin li ser hemû tîpan tetbîq bikin. Herwekî dibêje ji bo hîndekeyîyê tenê pêşkêşkirina mînakan fêrker bes e. Eger mirov tetbîqa van mijaran li ser hemû tîp û peyvên bike dê bi sedan rûpel cih bigire. Ji ber vê dibêje, yê din jî li ser van qîyas bikin.

j) Piştî van şîret û şîroveyan dest bi pêşkêşkirina xwendina peyvên dike. Pêşî duayek dide ku ev dua ji mêj ve di pirtûkçeyên elifbayên kurdan de cih digire:

(*Sefheî Sibyan*, 35) «رَبِّ يَسِّرْ وَلَا تُعَسِّرْ سَهِّلْ عَلَيْنَا بِفَضْلِكَ يَا مُيسِّرَ كُلِّ عَسِيرٍ رَبِّ نَمِّمْ لَنَا بِالْخَيْرِ يَا اللهُ»

37)¹³

Wekî ku tê dîtin peyvên ku nivîskar bi kar anîne ne peyvên serbixwe ne lê, ji metnekê hatine vergirtin. Wek hemû mijarên berê nivîskar vê duayê jî ji bo hêsankirina xwendinê serûber kiriye: Mînak:

رَبِّ: رى سره بى ژىربى رَبِّ؛ يَسِّرْ: بى سريه سين رى ژىرسىرُ يَسِّرْ؛ وَلَا: واو سروه لام الفلا وَلَا؛ تُعَسِّرْ: تى برتو عين سرعه سين رى ژىرسىرُ تُعَسِّرْ؛ سَهِّلْ: سين سراسه هى لام ژىرهل سَهِّلْ....

رَبِّ: rê ser re bê jêr bi **rebbi**, يَسِّرْ: yê ser ye sîn rê jêr sir **yessir**, وَلَا: waw ser we lam elif la **wela**, تُعَسِّرْ: tê ber tu ‘eyn ser ‘e sîn rê jêr sir **tu’essir**, سَهِّلْ: sîn ser se hê lam jêr hil **sehhl**...

k) Di beşa dawî de nivîskar dîsa li ser pêşvebirina xwendinê radiweste û xwendin û

13 Wateya duayê: “Ya Rebbê me! Tu –bi kerema xwe vê xwendinê- ji bo me hêsan bike, zor û zehmet neke. Ey ew kesê ku hêsankirina her tiştî di destê de ye, tu ji fedla xwe her cure dijwarîyan ji bo me asan bike. Ya Rebbê me! Tu –vê xwendina ku me dest pê kiriye- bixêr li me bidî temam kirin û serkeftinê nesibê me bikî ey Xwedê.” Di hin elifbayan de عَسِيرَ كُلِّ مُيسِّرِ di hinan de jî مُيسِّرَ cih nagirin; Rudenko dibêje “*ev berhem bi dawî nebûye*” (“рукопись не окончена” bnr. Rudenko, 1961, 110) lê behsa qismên kêr nake. Bi rastî jî di elifbayên Kurdî-Erebî de ji bilî van agahîyan gelek agahîyên din jî hene. Bi giştî xwendina elifbayê li ser perwerdeya dînî/olî ava dibû. Ango di nav Kurdan de perwerde bi dîn ve têkildar bû. Ji ber vê yekê di elifbayên Kurdî de piştî hînkirina alfabe, peyv û hevokên kurt dua û sûreyên nimêjê dest pê dikin. Îro jî di elifbayên Kurdên şafîî de digel hînkirina elifbayê duayên wek “teşehhud/tehiyyat, sellî-barik, fatîhe, teweccuh/weccehtu, qunût/allehummehdînî û amentu” hene (Bnr. Nas, *Şafîî Kolay Öğreten Kur’an Elifbastı*); Lê di navbera vê destxeta Mela Mehmûdê Bazidî û berhemên alfabeyan ên ku ji bo hîndekeyîya Qur’anê hatine amadekirin ferq hene. Di alfabeyên Qur’anê de tîpên Kurdî yê wê wê “پ چ ژ ف” tunene.

serûberkirina peyvvan dide. Peyvên ku hîlbijartiyê jî peyvên ebcedê¹⁴ ne. Ev peyv jî dîsa wek duaya borî ji mêj ve di nav elifbayên Kurdî de cih digirin (*Sefheî Sibyan*, 37-39):

أَبْجَدُ، هَوَزُ، حُطَي، كَلْمُنْ، سَعْفَصُ، قَرَشَتُ، تَخَذُ، فَتَبَارَكَ اللهُ، أَحْسَنُ، الْخَالِقِينَ.

Nivîskar bêjeyên ebcedê jî serûber dike:

أَبْجَدُ: الف بى سرأب جيم دال سَرَجْدُ أَبْجَدُ؛ هَوَزُ: هى سَرَهه واو زين سَرَوَزُ هَوَزُ؛ حُطَي: حى برحو طى بى طى حُطَي...

أَبْجَدُ: elif bê ser eb cîm dal ser ced ebced; هَوَزُ: hê ser he waw zeyn ser wez hewwez; حُطَي: hê ber hu tê yê tî hutî....

Di dawîya destxetê de nivîskar dîsa her sê dengdêrên kurt ser-jêr-ber, du ser- du jêr- du ber û navê *إي، أو،* yê dide û pirtûkê bi dawî tîne. Lê ji bilî van agahîyan di dawîya pirtûkê de tiştek tune. Lê bi gelemperî di dawîya berheman de hin dua û agahîyên derheqê nivîskar an mustensix de tên dayîn.

V.TAYBETMENDÎYÊN ALFABEYA KURDÎ-EREÎ

-Di destxetê de hejmara tîpan 32 ye. Ev tîp hemû bêdeng¹⁵ in. Hemû tîpên alfabeYA Ereî di vê alfabeYê de cih digirin. Lê ji dervayê alfabeYA Ereî 4 tîp hene ku ev di Ereî de tunene û xasê Kurdî ne: “پ چ ژ ژ”.

-Di alfabeYA Kurdî Latîni de tîpên dengdêr¹⁶ (a,e,ê,i,î,o,u,û) hene. Ji van “e, i, u” kurt in “a, ê, î, o, û” jî dirêj in (Bedirxan û Lescot, 2012, 3). Lê di ya Ereî de dengdêr wek tîp tunene. Di Ereî de şuna dengdêrên kurt sê hereke hene ku navên wan, ser (ـ), jêr/zêr (ـ) û ber (ـ) in. Ji van, herekeya “ser”ê (ـ) di alfabeYA Kurdî-Latîni de tîpa “e”yê, herekeya “jêr”ê (ـ) tîpa “î”yê û herekeya “ber”ê (ـ) jî tîpa “u”yê temsîl dikin ku hemû jî kurt in. Lê ji bo dengdêrên dirêj tîpên bikaranîn ku navê wan di Ereî de herfên medde ango dirêjkirinê ye: “ا، و، ي”. Ev tîp ne hereke ne lê beramberê her sê herekeyan (ـ) (û herweha bê

14 Heca ebcedê, ji 8 peyvvan pêk tê û di nav xwe de hemû tîpên alfabeYA Ereî dihewîne. Ji bo ku tîpên alfabeYê bi hêsaniyê bê jiberkirin wek formulek ji mêj ve hatiye amadekirin û bikaranîn. Ji ber ku peyvva serî ebced e bi vî navî hatiye nasîn. Li gorî çavkanîyan ji bo her yek ji van tîpan hejmarek hatiye tayînkirin. Sîstema ebcedê di çavkanîyan de bi gelemperî weha çîh digire:

أَبْجَدُ هَوَزُ حُطَي كَلْمُنْ سَعْفَصُ قَرَشَتُ تَخَذُ صَطَغُ

(*Ebcad, hewwez, hutî, kelemen, se'fes, qereşet, sexxaz, dazix*). Di elifbayên Kurdî de exleb li ser peyvva dawî *لا* tê zêdekirin *صَطَغًا* (dazixlên) ku di sîstema ebcedê de ji bo vê yekê hejmar nehatiye tayînkirin. Çavkanî dibêjin ku ev sîstem bi rêya zimanê Nebatîyê ji zimanên Îbrani û Aramiyê derbasî Ereî bûye. Lewra hem ji aliyê rêza tîpan hem jî ji aliyê hejmarên ku hatine tayînkirin ve, alfabeYA van zimanan li ebcedê tê. (Uzun, 1994).

15 Celadet Alî Bedirxan ji bo bêdengê peyvva “dengdar”ê bi kar tîne û weha dide nasîn: “Dengdar ew herf e ko dixwedeng e lê belê dengê wê bi serê xwe û bê arîkariya dengdêrê dernakeve.” (Bedirxan, 2011, 21).

16 “Dengdêr ew herf e ko dixwedeng e û dengê wê bi serê xwe derdikeve û dengê dengdaran de -dixe.” (Bedirxan, 2011, 21).

wan jî) tèn bikaranîn û denga dirêj dikin. Ji van tîpan bi alîkarîya elifê (l) dengdêra dirêj “a” derdikeve. Bi alîkarîya wawê (و) dengdêra dirêj “û” derdikeve û bi alîkarîya “yê”yê (ي) dengdêra “î”yê derdikeve. Li vir dengdêra “ê”yê dimîne. Di vê destxetê de ji bo denga “ê”yê bi gelemperî “yê”ya bênoqte/bêxal (ى) hatiye bikaranîn lê di nav danasîn û listeyên nivîskar de wek dengdêrek nehatiye destnîşankirin. Lê îro di alfabea Kurdî-Erebî de ji bo vê dengê tîpa “ئ”yê têt bikaranîn û dengê “ê”yê temsîl dike.

-Ji bo denga G’yê di alfabea destxetê de tîpek tune. Lê şûna wê de tîpa ك’yê hatiye bikaranîn. Wek mînak ji bo peyva “digel”ê “دگل” hatiye nivîsîn (*Sefheî Sibyan*, 34). Lê îro bi tîpa “گ”yê wek “دگل” têt nivîsîn ku ev tîp ji mêj ve di alfabea Kurdî-Erebî de rûniştîye û berbelav e.

-Em dikarin tîpên ku di destxetê de hatine rêzêkirin û alfabea Latînî wiha bidin berhev:

ش	س	ژ	ز	ر	ذ	د	خ	ح	چ	ج	ث	ت	پ	ب	ا
Ş	s	j	z	r	z	d	x	h	ç	c	s	t	p	b	a
ي	و	هـ	ن	م	ل	ك	ق	ف	غ	ع	ظ	ط	ض	ص	
Y	w	h	n	m	l	k	q	v	f	x		z	t	d	s

-Di alfabea Kurdî-Erebî de hindêk tîp hene ku di alfabea Kurdî-Latînî de li hemberî wan yek û yek tîp tune. Ji ber vê yekê carinan ji bo çend tîpên Erebî tenê tîpeke latînî hatiye bikaranîn. Ev tîp exleb ji aliyê dengê ve nêzîkê hev in: Ji bo “س، ث، ص” tîpa “s”yê, ji bo “د، ن، ض” tîpa “d”yê, ji bo “ت، ط” tîpa “t”yê, ji bo “خ، غ” tîpa “x”yê, ji bo “ه، ح” tîpa “h”yê û ji bo “ز، ذ، ظ” tîpa “z”yê hatiye bikaranîn.

-Tîpên ku Erebî ne û bi wan denga peyvên Kurdî tunene jî di alfabeayê de cih girtine: ¹⁷“ث، ح، ذ، ع، غ”.

-Di destxetê de ji bo tîpa Ê’yê exleb ع’yê ya bê xal hatiye bikaranîn, digel ku wek tîpeke serbixwe di alfabeayê de nehatiye nîşandan. Îro di alfabea Kurdî-Erebî de ji bo denga “ê”yê ئ têt bikaranîn.

-Di elifbayên ku ji bo xwendina Qur’an û Erebî hatine amadekirin de, tîpên xasê Kurdî cih nagirin. Di vê berhemê de nivîskar bi taybetî cih daye Kurdî jî. Ev jî têt wê wateyê ku ev berhem ne ji bo xwendina Qur’anê belkî ji bo xwendin û nivîsandina Kurdî ye.

-Di nivîsandina Kurdî-Erebî de ji bo dengdêran tîp tunene û exleb hereke jî nayên bikaranîn. Ji ber vê yekê di xwendin û nivîsandinê de şaşî çê dibin. Lê di alfabea Kurdî-Latînî de tîpên wek a, e, ê, î, û, o hene. Hereke û îşaretên dengdarîyê nikarin bi zelalî van denga temsîl bikin.

17 Di Kurdî de li ser hebûn û nebûna hin tîpên wek ح û عê niqaş hene.

VI. JI ALÎYÊ PERWERDEHÎ VE SEFHEÎ SIBYAN

Bê guman pirtûk ji mêj ve keresteyeke sereke ye ji bo pêvajoya hîndekeyîyê. Her çiqas îro di serdema modern de beramberê pêşveçûna teknolojîyê di warê keresteyên dijîtal ên wek tv, cd, komputer, tablet, texteya bîaqil, înternet û hwd. de pêşveçûneke balkêş pêk hatibe jî girîngiya pirtûkê ji holê ranebûye. Hetta em dikarin bi hêsanî bibêjin ku li gorî derfetên îroyîn di cîhana pirtûkê de jî bi qasî alavên din pêşveçûn çêbûne. Lewra îro jî li dinyayê bi giştî pirtûk di warê pererdehîyê de cihê xwe yê girîng diparêze. Ji ber vê yekê pirtûk jî ji gelek alîyan ve bûye mijara lêkolînê. Yek ji van mijaran jî ji aliyê hîndekeyîyê ve çawabûna pirtûkê ye.

Bi rastî jî em nikarin *Sefheî Sibyan* li gorî derfetên îro binirxînin û bi pirtûkên nûjen re muqayese bikin. Lê gava ku em li gorî serdema wê bixwe binirxînin çen xalên balkêş derdikevin ber çavan.

Wekî ku me li jor jî anî ziman, berhem li ser deftereke birêkûpêk hatiye nivîsîn. Ji ber ku bi tayê hatiye dirûn belav nebûye. Rûpel kevin nebûne. Ji ber vê yekê li gorî serdema xwe ji aliyê fîzîkî ve bikêrhatî dixuye.

Wekî tê zanîn *Sefheî Sibyan* ji bo hînkirina alfabeya Kurdî hatiye amadekirin û ev pirtûkên bi vî rengî exleb xîtabê zarokan dikin. Ji ber vê yekê divê ji aliyê dîtbarîyê ve balkêş bibin. Di her rûpelê de 7 xêz hatine kişandin û agahî li ser van xêzikan hatine nivîsîn. Ji ber ku xêzik ji hev dûr in nivîs tevlihev nebûne û bi hêsanî tên xwendin. Her wiha mezinbûna nivîsê jî xwendinê hêsan dike. Bikaranîna mirekebên sor û reş ji aliyê dîtbarîyê ve pirtûkê balkêştir dike. Rûpelên berhemê yek alî hatine nivîsîn, ango piştî rûpela nivîsandî vala maye. Loma jî nivîs tevlihev nebûne û rûpel paqij maye.

Di perwerdehîyê de bikaranîna mînakên ji mêj ve rêbazeke bikêrhatî û berbelav e. Nivîskar bi bikaranîna wek “mesela wekû niha, mesela wekû”, (*Sefheî Sibyan*, 34) mijarên xwe îzah dike. Herweha nivîskar dibêje ev mijarên ku hatine pêşkêşkirin mînak in û divê ji bo pêşvebirina yê mayî jî bi van re bîn muqayesekirin.

Nivîskar di pêşkêşkirina mijaran de rêbaza “ji hêsanîyê ber bi dijwarîyê ve” bi kar anîye. Bi alfabeyê dest pê dike, paşê alfabeyê yek û yek îzah dike, îşaretên xwendinê dide nasîn, herekeyan li ser her tîpê cuda cuda tetbîq dike. Her diçe derbasî mijareke diwartir dibe. Ji ber ku îzah û şîroveyan bi hûrgilî pêşkêş dike xwendekar dikare bi hêsanî derbasî mijareke diwartir bibe.

Di perwerdehîyê de dubarekirin jî rêbazeke hînkir e. Nivîskar vê rêbazê jî bi bandor bi kar anîye. Wek mînak, “ser, jêr û ber” li ser hemû tîpan ceribandîye û bilêvkirina hemûyan jî yek û yek îzah kiriye. Herweha hemû hereke û îşaretan bi vî rengî tetbîq kiriye. Xwendevan heta van îzah û mînakên xelas dike, mijar bi dubarekirinê, di hişê wî/wê de bi hêsanî rûdine. Digel van taybetmendîyan, dema ku nivîskar ji mijarek derbasî ya din dibe yan fêsl yan jî sernav bi kar anîye. Ev jî pêşîya tevlihevîyê digire û bikaranîna berhemê hêsantir dike.

VII. TEWSÎFA DESTXETÊ

1. **Navê berhemê:** Sefheî Sibyan
2. **Navê nivîskar/mustensix:** Mela Mehmûdê Bazidî
3. **Cihê berhemê:** Koleksiyona Jaba a li Akademîya Zanistan a Petersbûrgê ya Rûsyayê
4. **Navê Pirtûkxaneyê:** Pirtûkxaneya Akademîya Zanistan a Rûsyayê (The Library of the Russian Academy of Sciences (Библиотека Российской академии наук (БАН)))
5. **Serxwebûna berhemê:** Serbixwe
6. **Jimara Bergan:** Yek cild e, berga wê kartona Ewrûpî ya şin e¹⁸
7. **Menzûm-Mensûr:** Mensûr
8. **Ziman:** Kurmancî-Kurdî
9. **Zehriye:** Zehriye tune.
10. **Kaxez:** Kaxeza destxetê nû dixuye û diyar e ku di rewşeke baş de hatiye parastin.
11. **Wereq:** 38¹⁹
12. **Qeware (eb'ad):** rûpel: 25x17 mm; metin 18,5x16 mm (Rudenko, 1961, 110)
13. **Xet:** Bi xetên nesx û rîq'eyê tevlihev hatiye nivîsîn.²⁰
14. **Îmla:** Nivîsa destxetê zelal e. Bi hêsanî tê xwendin. Li hin cihan hereke hene lê li gelek cihan jî tunene. Ji aliyê rastnivîsê ve hin şaşî hene.
15. **Mirekeb:** Reş û sor.
16. **Cedwel:** Tune
17. **Sitûn:** 1
18. **Rêz:** 7
19. **Sernav:** Di rûpela ewil de bi tîpên Latînî û bi Frensî “Abécédaire Kurde” (*Alfabeya Kurdi*) hatiye nivîsîn. Di rûpela 2yem de ku rûpela destpêkê ye, navê pirtûkê bi Erebi wek صبيان هذا/haza sefheî sibyan (ev rûpela zarokan e) hatiye nivîsîn. Mijar exleb bi peyva fesl/فصلê ji hev hatine veqetandin.
20. **Peyvên te'qîbê:** Heye
21. **Tezhîb:** Tune
22. **Wêne, minyatur û nexşe:** Tune
23. **Qeyda feraxê/ketebeyê/istînsaxê:** Derheqê feraxe, ketebe û îstînsaxê de tu agahî tunene.

18 “Переплет европейский, картонный зеленого цвета.” (Rudenko, 1961, 110).

19 Rudenko dibêje hejmara rûpela berhemê 37-38 e (Rudenko, 1961, 110); Di rûpela 1(yek)em de ji bilî nivîsa “Abécédaire Kurde”tişteke tune. Bi temamî 39 rûpel e. Piştî ku rûpela 1(yek)em jê hat derxistin destxet bixwe 38 rûpel dimîne.

20 Rudenko dibêje ku cureya xetê rîq'eya mezîna (почерк: крупный рик а) (Rudenko, 1961, 110).

24. **Îfadeyên destpêkê:** هذا صفحه صبيان

25. **Îfadeyên dawî:** اي اشباع

26. **Naveroka berhemê:** Alfabeya Kurdi-Erebî, danasîna tîpan, xwendina alfabe, peyv û hevokan.

7. **Sefheî Sibyan: Metin û Tehqîq**

صفحه صبيان

يَا اللَّهُ يَا فَتَّاحُ يَا رَزَّاقُ

ا، ب، پ، ت، ث، ج، چ، ح، خ، د، ذ، ر، ز، ژ، س، ش، ص، ض، ط، ظ، [۲] ع، غ، ف، ق، ق، ك، ل، م، ن، ه، و، لا، ي.

ن	ت	ث	ا	ء	ـ	ـ	ـ	ـ	ـ
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

(نقطه، دو نقطه، سه نقطه، الفا دريژ، همزة، الف، سر، ژير، بر، جزم، شده)

فصل

ا: الفی نقطه تونه، ب: بی نقطیک لبن، پ: پی سه^{۲۲} نقطه لبن، ت: تی دو نقطه لسر، ث: ئی^{۲۳} سه نقطه لسر، ج: جیم [۳] نقطیک^{۲۴} دزکدانی، چ: چیم سه نقطه دزکدانی، ح: حی نقطه تونه، خ: خی نقطیک لسر، د: دالی تونه، ذ: ذالی نقطیک^{۲۵} لسر، ر: ری نقطه تونه، ژ: زینی نقطیک لسر، ژ: ژینی سه نقطه لسر، س: سینی تونه، ش: شینی سه نقطه لسر، ص: صادی تونه، ض: ضادی نقطیک^{۲۶} لسر، ع: عینی تونه، غ: غینی نقطیک^{۲۷} لسر، ف: فی نقطیک^{۲۸} لسر، ق: قی سه نقطه لسر، ق: قافی دو نقطه لسر، ك: [۴] کافی تونه، ل: لامی تونه، م: میمی تونه، ن: نونی نقطیک^{۲۹} لسر، ه: هی تونه، و: وایی تونه، لا: لام الف لا، ی: بی دو نقطه لبن.

21 Di destxetê de ev tîp (ق), paşê di navbera fê û qafê de wek serrastkirinekê hatiye bi cihkirin. Wisa xuya ye ku mustensix/nivîskar pêşî vê tîpê ji bîr kiriye û paşê lê zêde kiriye.

22 Hejmara sê'yê wek سه hatiye nivîsîn lê bilêvkirina wê ye.

23 Di destxetê da: ئا

24 Nivîskar carina نقطیک nivîsîye carina jî نطقك nivîsîye.

25 Di destxetê da: نطقك

26 Di destxetê da: نطقك

27 Di destxetê da: نطقك

28 Di destxetê da: نطقك

29 Di destxetê de bi piranî تونی نه hatiye nivîsîn lê çarînan jî تونی نه çarînan jî.

30 Di destxetê da: تونی نه

31 Di destxetê da: تونی نه

32 Di destxetê da: نطقك

فصل ٣٣

أُ: ٣ الف سرء ژیرئی ٣٥ برؤ؛ بَ: ٤ بو سربه ژیرئی ٣٦ برئو؛ پَ: ٥ پی سربه ژیرئی ٣٧
 برئو؛ تَ: ٦ تی سرته ژیرئی ٣٨ برئو؛ ثَ: ٧ ئی سرته ژیرئی ٣٩ برئو؛ جَ: ٨ جیم سرجه ژیرئی؛
 برؤو؛ چَ: ٩ چیم سرجه ژیرئی ٤٠ برؤو؛ حَ: ١٠ حی سرجه ژیرئی ٤١ برؤو؛ خَ: ١١ حی سرجه
 ژیرئی ٤٢ برؤو؛ دَ: ١٢ دال سرته ژیرئی ٤٣ برؤو؛ ذَ: ١٣ ذال سرته ژیرئی [٥] برؤو؛ رَ: ١٤ ری
 سرته ژیرئی برؤو؛ زَ: ١٥ زین سرته ژیرئی برؤو؛ ژَ: ١٦ زین سرته ژیرئی ٤٤ برؤو؛ سَ: ١٧ سین
 سرته ژیرئی ٤٥ برؤو؛ شَ: ١٨ شین سرته ژیرئی برؤو؛ صَ: ١٩ صاد سرته ژیرئی
 برؤو؛ ضَ: ٢٠ ضاد سرته ژیرئی برؤو؛ طَ: ٢١ طی سرته ژیرئی برؤو؛ ظَ: ٢٢ ظی
 سرته ژیرئی برؤو؛ عَ: ٢٣ عین سرته ژیرئی برؤو؛ غَ: ٢٤ عین سرته ژیرئی برؤو؛ فَ: ٢٥
 فی سرته ژیرئی برؤو؛ قَ: ٢٦ قی سرته ژیرئی برؤو؛ کَ: ٢٧ کاف [٦] سرته ژیرئی برؤو؛ لَ: ٢٨ لام
 سرته ژیرئی برؤو؛ مَ: ٢٩ میم سرته ژیرئی برؤو؛ نَ: ٣٠ نون سرته ژیرئی برؤو؛ هَ: ٣١ هئ
 سرته ژیرئی برؤو؛ وَ: ٣٢ واو سرته ژیرئی برؤو؛ لا: ٣٣ ی
 ٤٦: یی سرته ژیرئی برؤو.

33 Nivîskar di vê fêslê/beşê de behsa dengdêrên kurt “ser, jêr, ber”ê dike.

34 Di destxetê de ev her sê dengdêr (ser, jêr, ber) bi hev re li ser tîpê bixwe hatine nivîsîn. Her çiqas ev ji bo destnivîsê mûmkin be jî ji bo komputerê me derfeteke weha nedît.

35 ژێر “jîr”û” hatiye nivîsîn. Divîyabû “jêr”î” bihata nivîsîn. Lewra di Kurdî de dengê “jîr”î” yan “ê”yê dide. Lê li gorî metnê wek “û,u” hatiye nivîsîn. Ev şaşî ji “elif”ê heta “zal”ê hatiye kirin. Lê piştê “zal”ê rast hatiye nivîsîn.

36 Di destxetê da: ژیربو

37 Di destxetê da: ژیرپو

38 Di destxetê da: ژیرتو

39 Di destxetê da: ژیرئو

40 Di destxetê da: ژیرجو

41 Di destxetê da: ژیرچو

42 Di destxetê da: ژیرحو

43 Di destxetê da: ژیرخو

44 Di destxetê da: ژیردو

45 Di destxetê da: ژیرژو

46 Di destxetê da: ژیرسو

47 Navê qafê nehatiye nivîsîn.

فصل

— دو سراً، — دو ژیرا، — دو برأ

أ: الف دو سراً،^{۴۸} ا: الف دو ژیران،^{۴۹} أ: الف دو برأ،^{۵۰} ب: بی دو سربن،^{۵۱} ب: بی دو ژیربن،^{۵۲} ب: بی دو بربن،^{۵۳} پ: پی دو سربن،^{۵۴} پ: پی دو ژیربن،^{۵۵} پ: پی دو بربن،^{۵۶} ت: تی دو سرتن،^{۵۷} ت: تی دو ژیرتن،^{۵۸} [۷] ت: تی دو برتن،^{۵۹} ث: تی دو سرتن،^{۶۰} ث: تی دو ژیرتن،^{۶۱} ث: تی دو برتن،^{۶۲} ج: جیم دو سرجن،^{۶۳} ج: جیم دو ژیرجن،^{۶۴} ج: جیم دو برجن،^{۶۵} چ: چیم دو سرجن،^{۶۶} چ: چیم دو ژیرجن،^{۶۷} چ: چیم دو برجن،^{۶۸} خ: خی دو سرخن،^{۶۹} خ: خی دو ژیرخن،^{۷۰} خ: خی دو برخن،^{۷۱} د: دال دو سرحن،^{۷۲} د: دال دو ژیرخن،^{۷۳} د: دال دو برخن،^{۷۴} ر: ری دو سرن،^{۷۵} ر: ری دو ژیرن،^{۷۶} ر: ری دو برن،^{۷۷} ز: زین دو سرزن،^{۷۸} ز: زین دو ژیرزن،^{۷۹} ز: زین دو برزن،^{۸۰} س: سین دو سرسن،^{۸۱} س: سین دو ژیرسن،^{۸۲} س: سین دو برسن،^{۸۳} ص: صاد دو سرضن،^{۸۴} ص: صاد دو ژیرضن،^{۸۵} ص: صاد دو برضن،^{۸۶} ط: طی دو سرطن،^{۸۷} ط: طی دو ژیرطن،^{۸۸} ط: طی دو برطن،^{۸۹} ع: عین دو سرغن،^{۹۰} ع: عین دو ژیرغن،^{۹۱} ع: عین دو برغن،^{۹۲} ف: فی دو سرفن،^{۹۳} ف: فی دو ژیرفن،^{۹۴} ف: فی دو برفن،^{۹۵} ق: قی دو سرفن،^{۹۶} ق: قی دو ژیرفن،^{۹۷} [۱۰]

- 48 Di destxetê da: سراً
49 Di destxetê da: ژیرا
50 Di destxetê da: برأ
51 Di destxetê da: سربا
52 Di destxetê da: سربا
53 Di destxetê da: سرجا
54 Di destxetê da: ژیرج
55 Di destxetê da: سرجا
56 Di destxetê da: سردا
57 Di destxetê da: سراً
58 Di destxetê da: ژیرین
59 Di destxetê da: ژیرزین
60 Di destxetê da: سرصا
61 Di destxetê da: سرضاً
62 Di destxetê da: سرطاً
63 Di destxetê da: سرطاً
64 Di destxetê da: سرغاً
65 Di destxetê da: سرفاً
66 Di destxetê da: سرفاً

ق: قی دو برقن؛ ق: قاف دو سرفن، ق: قاف دو ژیرقن، ق: قاف دو برقن؛ ک: کاف دو سرکن،
ک: کاف دو ژیرکن، ک: کاف دو برکن؛ ل: لام دو سرکن، ل: لام دو ژیرلن، ل: لام دو برلن؛ م: ميم دو سرمن، م: ميم دو ژیرمن، م: ميم دو برمن؛ ن: نون دو سرمن، ن: نون دو ژیرن، ن: نون دو برن؛ ه: هه دو سرهن، ه: هه دو ژیره، ه: هه دو برهن؛ و: واو دو سرو، و: واو دو ژیرون، و: واو دو برو، و: لا؛ ی: بی دو سرین، ی: بی دو ژیرین، ی: بی دو برین.

فصل ۶۸

ا: الف دو سران، ا: او ژیران، ا: او بران؛ ب: بی دو سربن، ب: بی دو ژیربن برین؛ پ: پی دو سرپن دو ژیرپن دو برپن؛ ت: تی دو سرتن دو ژیرتن دو برتن؛ ث: ثی دو سرتن،
دو ژیرتن [۱۲] دو برتن؛ ج: جیم دو سرچن، ج: جیم دو ژیرچن، ج: جیم دو برچن؛ چ: چیم دو سرچن، چ: چیم دو ژیرچن، چ: چیم دو برچن؛ ح: حی دو سرحن، ح: حی دو ژیرحن، ح: حی دو برحن.

67 Di destxetê da: سرماً

68 Nivîskar di vê feslê de jî behsa du ser, du jêr û du ber'ê dike. Wek sernav mirov dikare weha binivîse:

— دو سرماً دو ژیراً دو برماً

69 Di destxetê da: سرأ

70 Di destxetê da: ژیرأ

71 Di destxetê da: برأ

72 Di destxetê da: سربأ

73 Di vê beşê/feslê de, mustensix/nivîskar xwestiye ku du ser, du jêr û du berê li ser heman herfê/bêdengê bi hev re bide. (Wek mînak: ث: ثی دو سرتن، دو ژیرتن دو برتن. Levra di bin serenava pêşiya vê de herekeyan/dengdêran li ser heman herfê/bêdengê cuda cuda pêşkêş kiribû. (Wek mînak: ث: ثی دو سرتن، ث: ثی دو ژیرتن، ث: ثی دو برتن. Ji aliyê perwerdeyê ve ev rêbazeke bikêrhatî ye. Lewra sîstema “ji hêsanîyê ber bi zorîyê ve” hatiye bikaranîn. Birastî jî ji herfa “elîf”ê heta “sê”yê vê rêbazê meşandîye. Lê piştî herfa “sê”yê rûpel guherîye û mustensix/nivîskar derbasî rûpeleke din bûye û sîstem jî guherîye. Êdî her sê hereke/dengdêr ser heman herfê nehatine dayîn, wekî serenava pêşiya xwe, ji hev cuda hatine dayîn. Wisa dixuye ku ev bi şaşî qewimîye. Lewra heman rêbaz jî xwe derbas bûbû û hewceyî dubarekirinê tune. Li gorî vê yekê diviyabû weha heman bikira:

ج: جیم دو سرچن دو ژیرچن دو برچن؛ چ: چیم دو سرچن دو ژیرچن دو برچن؛ ح: حی دو سرحن دو ژیرحن دو برحن؛ خ: خی دو سرخن دو ژیرخن دو برخن؛ د: دال دو سرذن دو ژیرذن دو برذن؛ ذ: ذال دو سرذن دو ژیرذن دو برذن؛ ر: ری دو سررن دو ژیررن دو بررن؛ ز: زین دو سرزن دو ژیرزن دو برزن؛ ژ: ژین دو سرژن دو ژیرژن دو برژن؛ س: سین دو سرسن دو ژیرسن دو برسن؛ ش: شین دو سرشن دو ژیرشن دو برشن؛ ص: صاد دو سرصن دو ژیرصن دو برصن؛ ض: ضاد دو سرصن دو ژیرصن دو برصن؛ ط: طی دو سرطن دو ژیرطن دو برطن؛ ظ: ظی دو سرطن دو ژیرطن دو برطن؛ ع: عین دو سرعن دو ژیرعن دو برعن؛ غ: غین دو سرغن دو ژیرغن دو برغن؛ ف: فی دو سرفن دو ژیرفن دو برفن؛ ق: قی دو سرفن دو ژیرفن دو برفن، ق: قاف دو سرفن دو ژیرفن دو برفن، ک: کاف دو سرکن دو ژیرکن دو برکن، ل: لام دو سرلن دو ژیرلن دو برلن، م: ميم دو سرمن دو ژیرمن دو برمن، ن: نون دو سرمن دو ژیرن دو برن، ه: هه دو سرهن دو ژیره، و: واو دو سرو دو ژیرون دو برو، لا، ی: بی دو سرین دو ژیرین دو برین.

حی دو برحُنْ؛ حُ: حی دو سرخَن، خ: حی ژیرخِن، حُ: حی دو برحُنْ؛ د: دال دو سردَن، ۷۴: د:
 دال دو ژیردِن، د: دال دو بردُن؛ ذ: ذال دو سردَن، ذ: ذال دو ژیردِن، ذ: ذال دو بردُن؛ ۷۵: ر:
 [۱۳] ری دو سرَن، ر: رو دو ژیرن، ر: ری دو برُن؛ ز: زین دو سرزَن، ز: زین دو ژیرزَن، ۷۶:
 ز: زین دو برزَن؛ ژ: ژین دو سرزَن، ژ: ژین دو ژیرژَن، ۷۷: ژ: ژین دو برزَن؛ س: سین دو
 سرسَن، س: سین دو ژیرسَن، س: سین دو برسَن، ش: شین دو سرشَن؛ ش: شین دو ژیرشَن،
 ش: شین دو برشَن؛ ص: صاد دو سرصَن، ص: [۱۴] صاد دو ژیرصَن، ص: صاد دو برصَن؛
 ض: ضاد دو سرضَن، ض: ضاد دو ژیرضَن، ض: ضاد دو برضَن؛ ط: طی دو سرطَن، ط:
 طی دو ژیرطَن، ط: طی دو برطَن؛ ظ: ظی دو سرطَن، ظ: ظی دو ژیرطَن، ظ: ظی دو برطَن؛
 ع: عین دو سرعَن، ع: عین دو ژیرعَن، ع: عین دو برعَن؛ غ: غین دو سرعَن، غ: غین دو
 ژیرعَن، غ: غین دو برعَن؛ ف: فی دو سرفَن، ف: فی دو ژیرفَن، ف: فی دو برفَن؛ [۱۵] ف:
 فی دو سرفَن، ف: فی دو ژیرفَن، ف: فی دو برفَن؛ ق: قاف دو سرفَن، ق: قاف دو ژیرفَن، ق:
 قاف دو برفَن؛ ک: کاف دو سرکَن، ک: کاف دو ژیرکَن، ک: کاف دو برکَن؛ ل: لام دو سرلَن، ل:
 لام دو ژیرلَن، ل: لام دو برلَن؛ م: میم دو سرمَن، م: میم دو ژیرلَن، م: میم دو برمَن؛ ن: نون دو
 سرمَن، ن: نون دو ژیرنَن، ن: نون دو برنَن؛ [۱۶] ه: هی دو سرهَن، ه: هی دو ژیرهَن، ه:
 هی دو برهَن؛ و: واو دو سروَن، و: واو دو ژیروَن، و: واو دو بروَن؛ لا: ی: یی دو سرین، ی:
 یی دو ژیرین، ی: یی دو برین.

فصل

أب: الف بی سראَب؛ أب: الف بی سראَب؛ أ: الف تی سرات؛ أ: الف تی سرات؛ آ: الف تی سرات؛ آ:
 جیم سراج؛ [۱۷] آج: الف جیم سراج؛ آح: الف حی سراج؛ آخ: الف حی سراج؛ آذ: الف دال
 سراد؛ آذ: الف ذال سراد؛ آز: الف ری سراز؛ آژ: الف زین سراز؛ آژ: الف ژین سراز؛ آس:
 الف سین سراس؛ آش: الف شین سراس؛ آص: الف صاد سراس؛ آض: الف ضاد سراس؛ آط:
 الف طی سراط؛ آظ: الف طی سراط؛ آغ: الف عین سراج؛ آغ: الف غین [۱۸] سراج؛ آف: الف
 فی سراف؛ آف: الف فی سراف؛ آق: الف قاف سراق؛ آک: الف کاف سراك؛ آل: الف لام سرال؛
 أم: الف میم سرام؛ آن: الف نون سران؛ آه: الف هی سراه؛ ۷۸: آو: الف واو سراو؛ لا: آی: الف
 بی سرای.

74 Di destxetê da: سردا

75 Di destxetê da: دو بردن

76 Di destxetê da: ژیرزین

77 Di destxetê da: ژیرژین

78 Di destxetê da: سراهی

فصل

إِبُّ: الف بى زيراب؛ إِبُّ: الف پى زيراب؛ اِبُّ: الف تى زيراب؛ اِبُّ: الف ثى زيراب؛ اِبُّ: الف جيم زيراب؛ اِبُّ: الف حى زيراب؛ اِبُّ: الف دال زيراب؛ اِبُّ: الف سين زيراب؛ اِبُّ: الف شين زيراب؛ اِبُّ: الف صاد زيراب؛ اِبُّ: الف ضاد زيراب؛ اِبُّ: الف طى زيراب؛ اِبُّ: الف ظى زيراب؛ اِبُّ: الف عين زيراب؛ اِبُّ: الف غين زيراب؛ اِبُّ: الف قاف زيراب؛ اِبُّ: الف كاف زيراب؛ اِبُّ: الف لام زيراب؛ اِبُّ: الف ميم زيراب؛ اِبُّ: الف نون زيراب؛ اِبُّ: الف هى زيراب؛ اِبُّ: الف واو زيراب؛ اِبُّ: الف يى زيراب.

فصل

أِبُّ: الف بى براب؛ أِبُّ: الف پى براب؛ أِبُّ: الف تى براب؛ أِبُّ: الف ثى براب؛ أِبُّ: الف جيم براب؛ أِبُّ: الف حى براب؛ أِبُّ: الف دال براب؛ أِبُّ: الف سين براب؛ أِبُّ: الف شين براب؛ أِبُّ: الف صاد براب؛ أِبُّ: الف ضاد براب؛ أِبُّ: الف طى براب؛ أِبُّ: الف ظى براب؛ أِبُّ: الف عين براب؛ أِبُّ: الف غين براب؛ أِبُّ: الف قاف براب؛ أِبُّ: الف كاف براب؛ أِبُّ: الف لام براب؛ أِبُّ: الف ميم براب؛ أِبُّ: الف نون براب؛ أِبُّ: الف هى براب؛ أِبُّ: الف واو براب؛ أِبُّ: الف يى براب.⁷⁹

فصل

آ: الف الفاء؛ بَا: بى الفبا؛ پَا: [٢٣] پى الفبا؛ تَا: تى الفبا؛ ثَا: ثى الفبا؛ جَا: جيم الفبا؛ حَا: حى الفبا؛ خَا: حى الفبا؛ دَا: دال الفبا؛ ذَا: ذال الفبا؛ رَا: رى الفبا؛ زَا: زين الفبا؛ سَا: سين الفبا؛ شَا: شين الفبا؛ صَا: صاد الفبا؛ ضَا: ضاد الفبا؛ طَا: طى الفبا؛ ظَا: ظى الفبا؛ عَا: عين الفبا؛ غَا: عين الفبا؛ فَا: فى الفبا؛ قَا: قاف الفبا؛ كَا: كاف الفبا؛ لَا: لام الفبا؛ مَا: ميم الفبا؛ نَا: نون الفبا؛ هَا: هى الفبا؛ وَا: واو الفبا؛ يَا: يى الفبا.

فصل

أُو: الف وا⁸⁰؛ بُو: بى واو؛ پُو: پى واو؛ تُو: تى واو؛ ثُو: ثى واو؛ جُو: جيم واو؛

79 "بِرَاب" wêk "بِرَاو أَب" û "بِرَاب" jî wêk "بِرَاو أَب" hatiye nivîsîn. Lê piştî derbasî rûpela din bûye rêbaz guherîye û heta dawîyê jî bilî çend şaşîyan weha dewam kiriye.

80 "الف واو بَرَاو" wêk "الف واو بَرَاو" hatiye nivîsîn.

81 "الف بى بَرَاو" wêk "الف بى بَرَاو" hatiye nivîsîn.

82 Di destxetê da: الفوا

بى كاف برئك؛ بَلْ: بى لام سربل؛ بَلْ: بى لام زيربل؛ بَلْ: بى لام بربل؛ بَم: بى ميم سربم؛ بَم: بى ميم زيرم؛ بَم: بى ميم برم؛ بَن: بى نون سربن؛ بَن: بى نون زيربن؛ بَن: بى نون بربن؛ بَه: بى هى سربه؛ بَه: بى هى زيربه؛ بَه: بى هى بربه؛ بَو: بى واو سربو؛ بَو: بى واو زيربو؛ بَو: بى واو بربو؛ لا؛ بَي: بى يى سربي؛ [٣٢] بَي: بى يى زيربي؛ بَي: بى يى بربي.

فصل

حروفيد كيشان واشباعى بفي طرزي اجراكرن^{٨٤} لازمه: آ او اي

همزه وكو يى اشباع واقع دبتن خفيفه كيشان لازم نينن: ء ء ء

فصل

اف حروفيد مايي زي پيگنه بهرسى حركيان كو سرو زيرو بره، دگل^{٨٥} جزمى ليكودو ديكون و وقتى كو ليكودو [٣٣] ديكون زهرودو حرفان زي بهره و پار هيه. مثلا وكو نها «آب» ديبيزي الف با هرودو ليكودو كتنه هم الف و هم زي بى ژوى لفظى كفش دبتن او حروفيد مايي زي پيگنه بفي طرظى اجرا دبن. مثلا وكو «بَت» ديبيزي او زي كذلك^{٨٦} حصبا هر دو حرفان كو يى تي يه دوى كليمداني هين. ايدي حروفيد مايي زي لقان مثالان قياس [٣٤] بكن، ايدي هجه و حرڪاتيد خوندينى وقرانى بفي اسلوبى دبتن خودى^{٨٧} ذهن بده تن.

فصل

رَب: رى سره بى زيربي رب؛ يَسْر: بى سريه سين رى زيرسر يسر؛ وَلَا: او سروه لام الفلا وَلَا؛ تُعَسِّر: تى برتو عين سرعه سين رى زيرسر تُعَسِّر؛ سَهْل: سين سرسه هى لام زيرهل سَهْل؛ عَلَيْنَا: عين [٣٥] سرعه لام يى سرلي علي نون الفنا عَلَيْنَا؛ بِفَضْلِكَ: بى زيربي فى و ضاد سرفض لام زيرلي بفضللي كاف سرکه بفضلِكَ؛ يَا مُيَسَّر: بى الفيا ميم برم يى سريه ياميه سين زيرس رى بر يا مُيَسَّر؛ كَل: كاف بركو لام زيرلي كَل؛ عَسِير: عين سرعه سين يى سي عسي رى دو زيرين عسير؛ رَب: رى سره^{٩١} بى زيربي رب؛ تَمَم [٣٦] لَنَا: تى سرته ميم ميم زير مم تَمَم

84 Di destxetê da: اجراكرن

85 Ji ber ku di alfabe ya ku nivîskar pêşkêş dîke de tîpa G(گ) yê tune di şûna vê tîpê de ک nivîsiye. Ji ber vê yekê دگل wek دگل hatiye nivîsîn.

86 Di destxetê da: كذلك

87 Di destxetê da: خدي

88 Li gori rêzimana Erebi divê ev مُيَسَّر be angî dawîya peyvê bi serê/fetheyê bê xwendin. Lê di destxetê de مُيَسَّر hatiye nivîsîn.

89 Di destxetê da: سين رى زيرسر يا مُيَسَّر

90 Li gori rêzimana Erebi divê ev كَل be angî dawîya peyvê bi jêrê/kesreyê bê xwendin. Lê di dest - etê de كَل كافي بركو لام برلو كَل de كَل hatiye nivîsîn.

91 Di destxetê da: سره

لام سر له نون الفنا لنا؛ بِالْخَيْرِ: بئ لام ژیر بئ خئ بئ سَرَحِي بِالْخِي رئ ژیري بِالْخَيْرِ؛ يَا اللهُ: بئ
 الفيا الف سرء يا لام الفلا يا لا هي بر هو يا الله.

هجا ابجدي

ابجد: الف بئ سراب جيم دال سَرَجْدَ أَبْجَدْ؛ هَوَزْ: هي سر هه واو زين سَرَوْزَ هَوَزْ؛ [٣٧]
 حُطِّي: حئ بر خو طئ بئ طئ حُطِّي؛ كَلَمَنْ: كاف سر كه لام سر له كل ميم نون سَرَمَنْ كَلَمَنْ؛
 سَعْفَصْ: سين عين سَرَسَعْ فئ و صاد سَرَفَصْ سَعْفَصْ؛ فَرَشْتْ: قاف سر قه رئ سر هه ٩٢ قره شين
 تئ سَرَشْتْ فَرَشْتْ؛ ٩٣ تَخَذْ: ٩٤ تئ سر ته خئ و ذال ژير خذ تَخَذْ؛ فَتَبَارَكَ اللهُ: فئ سر فه تئ سر ته بئ
 الفبا فَنَبَارِئِ سَرَهْ كاف لام سر كل فَتَبَارَكَ الف سرء لام الفلا [٣٨] هي بر هو فَتَبَارَكَ اللهُ؛ أَحْسَنْ:
 الف حئ سَرَاخْ سين سَرَسَه نون لام بَرْنَلْ أَحْسَنْ؛ الْخَالِقِينَ: ٩٥ خئ الفخا لام ژير لي خال قاف ي
 قي نون سَرَنَه الْخَالِقِينَ.

— : سر ژير بر

— : دو سر دو ژير دو بر

آ: مد او: كيشان اي: اشباع [٣٩]

VIII. ENCAM

Alfabe, zimanê zimanan e. Serdemeke dirêj zimanê Kurdî xwe bi alfabeya Kurdî-Erebî îfade kiriye. Mela Mehmûdê Bazidî ji bo koleksiyona A. Aleksandre Jaba rîsaleyeke derheqê hînkirina alfabeya Kurdî-Erebî nivîsiye (îstînsax kiriye) ku ev destxet îro bi xêra Jaba ber destê me ye. Di vê lêkolînê de em li ser danasîna vê destxeta bi nîrx rawestîyane ku ev destxet di nav koleksiyona Auguste Aleksandre Jaba de bi numareya Kurd06ê cih digire. Ev koleksiyon îro li Akademiya Zanistan a Petersburgê ya Rusyayê ye.

Di destpêka berhemê de wek sernav bi tîpên Erebiyan *صبيان* /Haza Sefhei Sibyan (*Ev Rûpela/pirtûkçeya Zarokan e*) hatiye nivîsîn. Lê zimanê destxetê Kurdîya Kurmancî

92 Di destxetê da: سره

93 Di destxetê da: قره شت

94 Heca ebcedê, ji 8 peyvan pêk tê û hemû tîpên alfabeya Erebi di nav xwe de dihevine. Ji ber ku peyva serî ebced e bi vî navî hatiye nasîn. Li gorî çavkanîyan ji bo her yek ji van tîpan hejmarek hatiye tayînkirin. Sîstema ebcedê di çavkanîyan de bi gelemperî weha cih digire:

أَبْجَدُ هَوَزْ حُطِّي كَلَمَنْ سَعْفَصْ فَرَشْتْ تَخَذْ صَظْغْ

(*Ebced, hewwez, huttî, kelemen, se'fes, qereşet, sexxaz*). Di ebcedê de piştî صَظْغْ هَيَه ku ev peyv di vê destxetê de kême e. Çavkanî dibêjin ev sîstem bi rêya zimanê Nebatîyê ji zimanên Îbrani û Arami derbasî Erebi bûye. Lewra hem ji aliyê rêza tîpan hem jî ji aliyê hejmarên ku hatine tayînkirin ve alfabeya van zimanan li ebcedê tê (Uzun, 1994).

95 "فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ" *Qur'ana Pîroz*, Sûreya Mu'mînûn, 23/14.

ye. Di berhemê bixwe de derheqê nivîskar û nasnameyê agahî bi sînor e. Wek mînak ne navê nivîskar (yan mustensix) ne jî dîrok û cihê telifê/îstînsaxê hatine dîyarkirin. Lê katalogên li ser koleksiyonê hatine amadekirin, şêweya nivîsê û hin şeklên di nivîsê de dîyar dike ku berhem ji alîyê Bazidî ve hatiye nivîsîn.

Berhem ji alîyê fîzîkî ve paqij e. Lewra nîşaneyên qirêjbûn, kevinbûn û xerabûnê li ser tunene. *Sefheî Sibyan*, 39 rûpel e û bermemeke serbixwe ye. Li ser kaxezê xêz hene. Rengê kaxezê sorahîyeke ronahî ye. Berhema pexşan, liser lînuşekê bi xetê nesx û rîq'eyê hatiye nivîsîn. Nivîsa destxetê zelal e ango bi hêsanî tê xwendin. Ji bo sernav û mijarên girîng mirekeba sor, û ji bo şîrove û agahiyên ji rêzê mirekeba reş hatiye bikaranîn.

Nivîskar bi her sê navên Xwedê dest pê dike: “*Ya Ellah, ya Fettah ya Rezzaq*”. Di destpêkê da alfabe ya kurdî ya erebî bi rêzê pêşkêş dike. Piştî alfabe yê nivîskar navê çend îşaretan dinivîse. Ew îşaret ev in: “noqte, du noqte, sê noqte, elifa dirêj, hemze, ser, jêr, ber, cezim, şedde”. Carinan bi “fesh”ê, carinan jî bi serenavekê mijar û beşan ji hev vediqetîne. Nivîskar piştî danasîna tîpan dest bi herekeyan dike. Yek ji wan jî tenwîn e. Piştî tenwînê nivîskar derbasî cezmê (ـ) dibe ku jixwe berê îşareta cezmê û navê wê pêşkêş kiribû. Ji bo cezmê sê beş/fesh veqetandiye. Nivîskar piştî cezmê dest bi pêşkêşkirina dengdêrên dirêj/meddê dike ku elif (ا) û waw (و) û yê (ي) ne. Beşeke nû vedike û tê da li ser herekeyên kurt, tenwîn, cezim û herekeyên dirêj radiweste. Paşê, dest bi pêşkêşkirina xwendina peyvên dike. Di beşa dawî da nivîskar dîsa li ser pêşvebirina xwendinê disekine û xwendin û serûberkirina peyvên dide. Peyvên ku hîlbijartiyê jî peyvên ebcedê ne. Digel peyvên ebcedê dua jî bi kar anîye.

Me di bin serenava “*Taybetmendiyên Alfabe ya Kurdî-Erebî*” de analîza Alfabe ya Erebbî, ya Kurdî-Erebî û ya Kurdî-Latînî kir. Me van her sê alfabe yan muqayese kir, alîyên dişibin hev û yên ji hev cuda tesbît kirin. Lawazî û xurtiyên her sê alfabe yan me pêşkêş kirin.

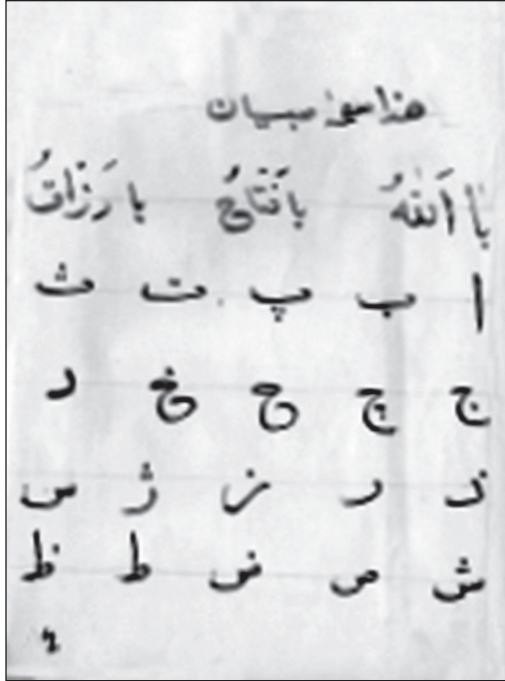
Berhem ji alîyê perwerdehiyê ve li gorî serdema xwe balkêş dixuye. Ji alîyê fîzîkî ve bikêrhatî ye. Nivîskar ji bo dîtbariyê di navbera rêzan da valahî hiştîye û mirekeba sor û reş bi kar anîye. Ji ber ku nivîsa xwe mezin nivîsiye, mirov dikare bi hêsanî bixwîne. Nivîskar di berhemê mînak bi kar anîne, rêbazên wek “ji hêsanîyê ber bi dijwarîyê ve” û “dubarekirin”ê bi kar anîne. Bikaranîna fesh û sernavan jî xwendina berhemê hêsantir dike.

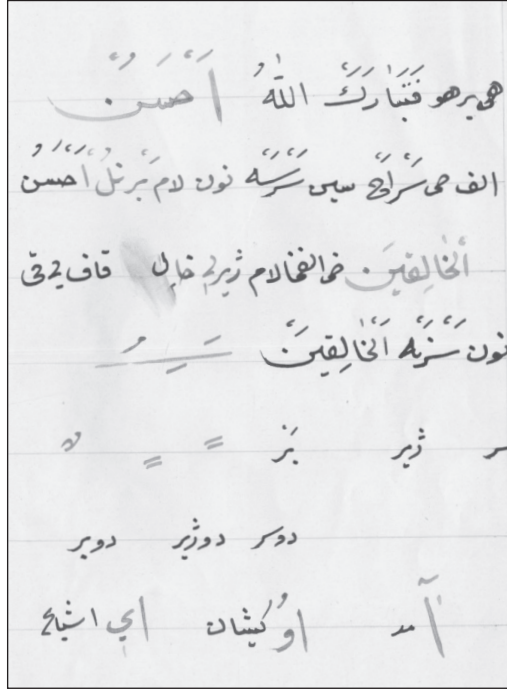
Di dawîyê de me temamê metna destxetê digel tehqîq, nixandî, tesbît û şîroveyan pêşkêş kir.

IX. ÇAVKANÎ

- Adak, A.** (2015), *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*, Nûbihar, İstanbul.
- Alakom, R.** (1991), *Kürdolojî Biliminin 200 Yıllık Geçmişi (1787-1987)*, Weşanên Deng, İstanbul.
- Bazidî, M. M.**, *Sefheî Sibyan*, nusxeya dijîtal a arşîva A. Jaba a li Akademîya Zanistan a Petersbûrgê, No: Kurd06.
- Bazidî, M. M.**, *Exercices de la Langue Kurde*, nusxeya dijîtal a arşîva A. Jaba a li Akademîya Zanistan a Petersbûrgê, No: Kurd46.
- Bedirxan, C. A.** (2011), *Alfabêya Kurdî*, Avesta, Stenbol.
- Bedirxan, C. A. & Roger L.** (2012), *Kürtçe Gramer*, Avesta, İstanbul.
- Bergsträsser, G.** (2011), *Metin Tenkidî ve Yazma Metinleri Yayınlama İlkeleri*, Amd. Muhammed Hamdi el-Bekri, wer. Eyyüp Tanrıverdi, Kitabevi, İstanbul.
- Celalî, M.** (2016), “Kedkarekî Kurdolojiyê August Jaba”, *Nûbihar*, j.136, Havîn 2016, rr. 18-25.
- De Testa M. & Antoine G.** (2003) *Drogmans et Diplomates Européens Auprès de la Porte Ottomane*, Isis, İstanbul.
- Harûn, ‘E. M.**, (1998), *Tehqîqu ‘n-Nusûsî we Neşruha*, Mektebetu’l-Xancî, Qahîre, Misir.
- İSAM**, “Metin Tahkiki Esasları”, 01.07.2017 (http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/Arapca_Tahkik_Dizgi_Bibliyografya_Esaslari.pdf) (Dîroka daxistinê: 22.01.2018)
- İSAM**, “Yazma Eserlerin Tahkikinde Takip Edilecek Esaslar”, 15.04.2010. (http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/yazma_eserler_tahkik_esaslari.pdf) (Dîroka daxistinê: 22.01.2018)
- Jaba, A. A.**, *Catalogue De Manuscrits Kurdes*, nusxeya dijîtal a arşîva A. Jaba a li Akademîya Zanistan a Petersbûrgê, No: Kurd53.
- Leezenberg, M.** (2011) “Soviet Kurdology and Kurdish Orientalism”, *The Heritage of Soviet Oriental Studies*, London and Newyork: Routledge.
- el-Muneccid, S.** (1966), “Arapça Yazmaların Neşir Kaideleri”, wer. Mehmet Hatipoglu, *Ankar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.14, j.1, 1966, rr. 245-262
- Nas, Mehmet Nûri**, *Şafîî Kolay Öğreten Kur’an Elifbası*, İslami Kitaplar Naşiri, Midyat, Hükümet, t.t.
- Omerî, E. D.** (1995), *Menahîcu’l-Bahs we Tehqîqu’l-Turas*, Mektebetu’l-‘Ulûm we’l-Hikem, el-Medînetu’l-Munewwere.
- Qur’ana Pîroz.**
- Rudenko, M. B.** (1961), *Danasîna Koleksiyona Destxetên Kurdî yên li Lenîngradê*, Çarxaneyê Edebiyata Rojava, Moskova. niv. (Orjînalê pirtûka Rudenko: Руденко Маргарита Борисовна, Описание курдских рукописей ленинградских собраний, Издательство Восточной Литературы, Москва, 1961.)
- Uzun, M.** (1994), madeya “Ebced”ê, *Diyanet İslam Ansiklidesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. X, İstanbul.

ÇENDI MÎNAK JI BERHEMÊ





Extended Abstract

“*Mela Mehmudi Bazidi’s Sefhei Sibyan*”. In this study, we have included the introduction of a manuscript on an Arabic-Kurdish alphabet that we found to belong to Mele Mahmudi Bazidi. This work’s name is “*Sefhei Sibyan*”. Based on the information in the *Sefhei Sibyan*, it is hard to come to a conclusion about the nature of the book whether it is an original book or a replica (*istinsakh*). The date and place of writing of the work is unclear but it is certain that it was prepared within the framework of the creation of Alexandre Jaba collection. Although the name of the author/replicator (*mostansikh*) is not written on the work, it is understood from the type of the writing and some of the figures in it the manuscript is written by Bazidi.

After revealing the identity of the work, we examined the physical state of the work under the title “Physical State of Sefhei Sibyan”. The work seems to be physically intact as it had never been used. No signs of aging, dirt or deterioration appear. It is an independent work. That is, it is included within another group or collection of books. This single volume work is in the form of a booklet and is written in prose. The paper of manuscript looks new and has obviously been kept in good conditions. There are lines on the page in order to write properly. The color of the paper is light red. The book has been written on a

sewn notebook. Pages start with 1 and end with 39. The book has been written in a mixture of *riqa* and *naskh* in a clear and readable way. Two colors have been used in the writing which are black and red.

After presenting the physical state of the work, we analyzed the topics included in the work under the title of “Sefhei Sibyan in Terms of Content”. The author begins with the three names of God: “*Ya Ellah, ya Fettah, and ya Rezzaq*”. Then, he presents the Kurdish-Arabic alphabet respectively. Afterwards, the author presents few signs with their names: “a dot, two dots, three dots, long alif, hamza, short vowels (e, i, u), jazm, şadda.” Sometimes he divides the chapters with “fasls/chapters” and sometimes with a new title, and sometimes he uses both. After introducing the letters, he attempts to present the vowels (*harakat*), tanween/nunation and jazm. He explains *jazm* under three subtitles. The author begins to introduce the long vowels (waw, ya, alif) just after introducing jazm. After this preparation, he introduces how to read the words. At the last chapter, he dwells on the development of the reading the words and sentences. The words that he has chosen to improve the reading are the words of abjad and he preferred prayer statements as sentences.

In the fourth step of this article, we compared three kinds of alphabets related to the Kurdish alphabet under the title of “The Features of the Kurdish-Arabic Alphabet”: These are the Arabic alphabet, the Kurdish-Arabic alphabet, and the Kurdish-Latin alphabet. We compared these three alphabets and presented their similarities and differences with each other. We also analyzed the strengths and weaknesses of these mentioned alphabets. Under the title of “The Description of the Manuscript”, we have briefly introduced the work in 26 items according to the rules of the introducing the manuscripts.

At the end, we have presented the entire text of the manuscript in conjunction with the verifications, analyzes, determinations, and comments. Our study concludes with the presentation of the results, sources and the sample pages of the manuscript.